

VERRÂK, Ebû İsâ

mayacağını söylemiştir. Thomas, Verrâk'la ilgili bu farklı ve olumsuz adlandırmaların muhaliflerinden kaynaklandığını, İslâm'daki yerini kesin biçimde belirlemek mümkün değilse de onun daima Şiîliğe bağlı kaldığını ileri sürmüştür. Thomas'ya göre Verrâk, kendi kitapları yaygınlık kazanmadığı ve klasik kaynaklarda hakkında yalnızca eleştiri ve suçlamalar yer aldığı için bu tür sıfatlarla nitelendirilmiştir (a.g.e., a.y.).

Eserleri. 1. Kitâbü'l-Makâlât. Kaynaklarda (İbnü'n-Nedîm, s. 216; Ahmed b. Ali en-Necâşî, s. 281) genellikle bu adla kaydedilen eseri Verrâk *Maqâlâtü'n-nâs ve ihtilâfühüm* adıyla zikreder (*Anti-Christian Polemic*, s. 23; *el-Makâlât fi'l-İmâme* şeklindeki anılışı için bk. Mes'ûdî, VII, 237). İmâmet ve diğer tartışma konuları çerçevesinde yahudi mezheplerinin görüşlerini, takvimler hususundaki anlaşmazlıkları, hıristiyan ve düalist mezheplerinin görüşlerini içeren bir dinler tarihi kitabıdır. **2. Kitâbü'l-Ğaribi'l-meşriki fi'n-naħv 'ale'l-hayevân** (İbnü'n-Nedîm, s. 216). Hz. Peygamber'e ve İslâm öğretilerine yönelik eleştirileri içerir (Kâdî Abdülcebbar, s. 347). İbnü'r-Râvendî, İmam Mâtürîdî ve Nevbahtî bu kitaba dair metinler kaleme almışlardır. **3. Kitâbü'r-Red 'ale'n-naşârâ el-kebîr** (İbnü'n-Nedîm, s. 216). Yahyâ b. Adî'nin *Tebyînü ğalaṭı Muhammed İbn Hârûn* adlı eserine onu eleştirmek amacıyla yaptığı alıntılar yoluyla günümüze kadar gelen *er-Red 'ale't-teşliş el-cüz'ü'l-evvel min Kitâbi'r-Reddi 'ale's-şelâsi firaḳ mine'n-naşârâ'nin, el-Kebîr*'in metni olduğu söylenmektedir (*Anti-Christian Polemic*, s. 23). Yahyâ b. Adî'nin kitabındaki alıntılardan hareketle D.Thomas tarafından neşredilen ve İngilizce'ye çevrilen metnin tam olup olmadığı konusunda Thomas kitabın tamamına yakınının Yahyâ tarafından iktibas edildiğini kabul eder. Thomas'ya göre eser Abbâsî döneminden bugüne ulaşan, bir müslüman tarafından kaleme alınan, hıristiyan inanç esasları hususunda en doğru ve en ayrıntılı bilgiyi veren bir metindir. Verrâk'ın reddiyesi, orijinal haliyle üç büyük hıristiyan mezhebinin inanç ilkeleriyle teslîs ve hulûle yönelik eleştiriler içermektedir. Mevcut durumuyla Verrâk'ın teslîs tenkidi Nestûrîler, Ya'kûbî-monofizitler ve Kadıköycüler-Melkitler'den (Kadıköy Konsili'nin kararlarını kabul ettikleri için Kadıköycüler, kralın taraftarları olduklarını ifade etmek için de Melkitler olarak adlandırılanlar) oluşan üç ana

mezhep tarafından kabul edildiği şekliyle teslîs doktrininin ayrıntılı bir açıklamasını ve müellifin akli deliller çerçevesinde yaptığı eleştiriyi içermektedir (bk. TESLİS).

Verrâk'ın kaynaklarda geçen diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü'l-Mecâlis* (Mes'ûdî, VII, 234-235), Hişâm b. Hakem ile Amr b. Ubeyd arasındaki bir tartışmanın kaydıdır; *Mes'ele fi kıdemî ecsâm ma'a işbâtihi'l-a'râz* (Nevbahtî tarafından bu eser için bir reddiye kaleme alınmıştır); *Naḳdû'l-'Osmâniyye* (Câhiz'in Emevîler'in Ali taraftarlarına karşı üstünlüğünü savunan *el-'Osmâniyye* adlı eserine bir reddiye olup Verrâk'a aidiyeti tartışmalıdır, a.g.e., VI, 56); *Kitâbü'z-Zümürüd* (Kâdî Abdülcebbar'a göre bu eserin yazarı Verrâk'tır; ancak Hz. Peygamber'e saldırı içeren eser bazıları tarafından İbnü'r-Râvendî'ye atfedilmiştir, Hayyât, s. 12, ayrıca bk. Kutluer, s. 58-59; eser için İbnü'r-Râvendî'nin *Naḳdû'z-Zümürüd* başlığıyla bir reddiye yazdığı da belirtilmektedir); *Kitâbü'l-Hadeş* (İbnü'n-Nedîm, s. 216); *Kitâbü'l-İmâmeti'l-kebîr* (a.g.e., a.y.; Ahmed b. Ali en-Necâşî, s. 281); *Kitâbü'l-İmâmeti's-şagîr* (İbnü'n-Nedîm, s. 216; Ahmed b. Ali en-Necâşî, s. 281); *Kitâbü' İktişâsi mezâhibi aşhâbi'l-işneyn ve'r-reddi 'aleyhim*; *Kitâbü'r-Red 'ale'n-naşârâ el-evsaṭ*; *Kitâbü'r-Red 'ale'n-naşârâ el-aşgar*; *Kitâbü'r-Red 'ale'l-mecûs*; *Kitâbü'r-Red 'ale'l-yehûd* (bu eserler için bk. İbnü'n-Nedîm, s. 216); *Kitâbü' İhtilâfi's-şif'a*; *Kitâbü'l-Hüküm 'alâ sûreti lem yekün*; *Kitâbü's-Sakîfe* (Ahmed b. Ali en-Necâşî, s. 281).

BİBLİYOGRAFYA :

Anti-Christian Polemic in Early Islam, Ebû İsâ al-Warrâq's "Against Trinity" (nşr. ve trc. D. Thomas), Cambridge 1992, s. 3-30; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 12, 73, 108, 110 vd., 136; Eş'arî, *İlk Dönem İslâm Mezhepleri* (trc. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın), İstanbul 2005, s. 267, 269; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi), Ankara 2003, s. 286-294, 300-313; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Meynard), V, 473-474; VI, 56; VII, 234-237; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. Rızâ Teceddüd), Tahran 1971, s. 216, 401; Kâdî Abdülcebbar, *Teşbitü delâ'ili'n-nübüvve* (nşr. Abdülkerîm Osman), Beyrut 1386/1966, s. 128-129, 347; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), İstanbul 1979, s. 61, 63; Ahmed b. Ali en-Necâşî, *er-Ricâli*, Beyrut 1408/1988, s. 280-281; Birüni, *The Chronology of Ancient Nations* (nşr. ve trc. E. Sachau), London 1879, s. 278-279; Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* (nşr. Ahmed Fehmî Muhammed), Beyrut 1413/1992, s. 269, 275-276; İlhan Kutluer, *Akil ve İtikat*, İstanbul 1996, 53-62, 72-74; Ahmet Subhi Furat, "Verrâk", *İA*, XIII, 302-304; S. M. Stern, "Abû İsâ al-Warrâq", *EP* (Fr.), I, 133-134.

FUAT AYDIN

VERRÂK, Ebû'l-Hüseyn

(أبو الحسين الزرق)

Ebû'l-Hüseyn (Ebû'l-Hasen) Muhammed b. Sa'd el-Verrâk (ö. 320/932'den önce)

İlk süfillerden.

Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Sülemî ve Abdurrahman-ı Câmî onun Nişâbur'un büyük süfillerinden olduğunu belirtirken (*Ṭabaḳât*, s. 299; Lâmiî, s. 223) Münâvî kendisini Belhli şeyhler arasında zikreder (*el-Kevâkib*, II, 52). Nişâbur kaynaklı Melâmetiyye hareketinin önemli temsilcilerinden Ebû Osman el-Hirî'nin yanında yetişen Verrâk'ın 320 (932) yılından önce vefat ettiği belirtilmektedir. İbnü'l-Cevzî ise ölüm tarihini 319 olarak kaydeder (*el-Muntaẓam*, VIII, 112-113). Ebû'l-Hüseyn el-Verrâk, nefsin arzularına ve riyakâr davranışlara karşı sürekli mücadele etmeyi, iyilikleri gizlice yaparak ihlâsı gerçekleştirmeyi hedefleyen melâmetî tavırdaki şeyhi Ebû Osman el-Hirî'nin çizgisini takip etmiştir. Onun alçak gönüllülüğü, kötülek yapanlara karşı nefsanî duygularla mukabele etmemeyi, hakaret edenlere hizmetle cevap vermeyi ve ihstanda bulunmayı, bir rızık beklemeden gecelemeyi, ih-san hususunda kardeşine öncelik vermeyi (İsâr) benimsediğini ifade eder (Kuşeyrî, I, 296). Ebû Osman el-Hirî'nin görüşleri Verrâk'ın ondan yaptığı nakillerle günümüze ulaşmıştır. Dini dosdoğru yaşayabilmek için nefsin terbiye edilmesi gerektiğini söyleyen Verrâk nefsin saptırma gücünü şehvetten aldığını kaydeder. Şehvet Allah korkusuyla ortadan kaldırılmalıdır. Nefsin terbiye etmeyenler Allah'ın ih-san ve ikramını göremezler. Dünyalıklarla nefsi teskin etmek mümkün değildir; zira dünyalık sevgisi hırs doğurur, hırs ise insanı helâke götürür. Bu duruma düşmek için insan dünyadan ve haramlardan yüz çevirmelidir. Gözlerini haramdan sakıyan kimsenin diline Allah hikmetli sözler bahşeder; eğer şüpheli şeylere bakmaktan kaçınırsa Allah onun kalbini nurlandırır ve kendisini razı olacağı bir yola yönel-tir.

Ebû'l-Hüseyn el-Verrâk tasavvufun yanı sıra zâhir ilimlerini de tahsil etmiştir. Ona göre en yüce ilim Allah'ı, Allah'ın sıfatlarını ve isimlerini, en faydalı bilgi de Allah'ın emir ve yasaklarını, vaadini ve azabını bilmektir. Allah bir kul için hayır murat ederse onu kendisine yaklaştırır ve zik-

riyle meşgul eder. Kalbin mânen canlı kalması ebedî olan Allah'ı zikretmekle mümkündür. Samimiyetle Allah'ı birleyen (tevhid) kimse imanda yakine ulaşır. Zira kulun Allah'a ulaşması ancak O'nun yardımıyla ve Hz. Muhammed'in getirdiği şeriatı uygulamakla gerçekleşir. Şeriata uymadan Allah'a varmak isteyen kimse doğru yoldan sapar. Doğruluk dinde istikamet üzere olmak ve peygamberin sünnetine uymakla mümkündür. Hz. Peygamber'e uymak Allah'ı sevmenin bir âlâmetidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sülemî, *Tabakât*, s. 299-301; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 245-246; Kuşeyrî, *er-Risâle*, I, 296, 371; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif* (nşr. Edib el-Kemâdânî - M. Mahmûd Mustafa), Mekke 1422/2001, II, 868, 875; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VIII, 112-113; Lâmiî, *Nejehât Tercümesi*, s. 223; Şa'rânî, *eş-Tabakât*, I, 87; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 52-53; Ebû'l-Alâ Affî, *İslâm Düşüncesi Üzerine Makaleler* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2000, s. 170; "Melâmiyye", *DİA*, XXIX, 28.

SALİH ÇİFT

VERRÂK, Hasan b. Hâmid

(bk. İBN HÂMİD).

VERRÂK, İshak b. İbrâhîm

(إسحاق بن إبراهيم الزقاق)

Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm
b. Osmân el-Verrâk el-Mervezî
(ö. 286/899)

Kırâat-i aşere imamlarından
Halef b. Hişâm'ın
meşhur iki râvisinden biri.

Hayatına dair çok az bilgi vardır. Aslen Mervî olup daha sonra ailesi veya kendisi Bağdat'a yerleşmiş, bu sebeple Bağdâdî nisbesiyle de anılmıştır. Kırâat-i seb'a imamlarından Hamza b. Habîb ez-Zeyyât'a kâtiplik yaptığı ve muhtemelen onun kitaplarını istinsah ettiği için Verrâk lakabıyla meşhur olmuş ve "Verrâku Halef" diye anılmıştır. Kardeşi Ebû'l-Abbas Ahmed b. İbrâhîm de aynı şekilde Halef b. Hişâm'a kâtiplik yaparak kitaplarını istinsah ettiğinden ona da "Verrâku Halef" denilmiştir. Ebû'l-Abbas'ın *'Adedü âyi'l-Kur'ân* adıyla bir kitabı bulunduğu kaydedilmiştir (Hatîb, IV, 8). İbnü'l-Cezerî'nin kırâat ilminde sika olarak değerlendirdiği ve zaptında güçlü yeteneğine işaret ettiği Verrâk muhtemelen Bağdat'ta vefat etti.

Hamza b. Habîb ez-Zeyyât'ın iki râvisinden biri olan, aynı zamanda onun kırâatinde bazı hususlarda muhalefet edip fark-

lı tercihler yaptığından meşhur on imam arasında sayılan Halef b. Hişâm'ın kırâati için kırâat-i aşere müellifleri iki râvi belirlemiş ve bunlardan birinin Verrâk olmasını tercih etmiştir. Verrâk kırâat ilmini arz ve semâ yoluyla bizzat Halef b. Hişâm'dan almış ve Hamza b. Habîb ez-Zeyyât'a muhalefet ederek yaptığı tercihleri rivayet etmiştir. Özellikle bu açıdan kırâat ilminde önemli bir yeri vardır. Zira bu rivayetleri Verrâk dışında kimsenin bilmediği ifade edilmiştir (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 191). Esasen Halef'in kırâat-i aşere imamları arasında yer alması Verrâk'ın aktardığı rivayetler sayesinde mümkün olmuştur. Halef'ten sonra -hocasından elli yedi yaş küçük olmasına rağmen- Bağdat'ta onun yerini alması da Verrâk'ın bu alanda önemsendiğini göstermektedir. Ayrıca Velîd b. Müslim de Verrâk'ın kırâat hocalarındandır. Kırâat ilmindeki öğrencileri arasında oğlu Muhammed b. İshak, Muhammed b. Abdullah b. Ebû Ömer en-Nakkaş, Ali b. Mûsâ es-Sekaffî ve İbn Şenebûz sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 8; VI, 384; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 191; a.mlf., *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 155; Tayyar Altıkulaç, "Halef b. Hişâm", *DİA*, XV, 237-238.

TAYYAR ALTIKULAÇ

VERRÂK, Sa'd b. Ali

(bk. DELLÂLÜLKÜTÜB).

VERRÂK eş-ŞUÛBÎ

(bk. ALLÂN el-VERRÂK).

VERSİLÂNÎ, Fudayl

(الفضيل الوتراني)

el-Fudayl İbrâhîm b. Mustafâ
el-Versilânî el-Cezâirî
(1906-1959)

Sömürgecilige karşı
mücadelesiyle tanınan
Cezayirli fikir adamı.

11 Zilhicce 1323'te (6 Şubat 1906) Setif (Stif) şehrine bağlı Benî Versilân'da (Benî Vertîlân) doğdu. Köklü bir aileye mensup ve *Nüzhetü'l-enzâr* (*er-Rihletü'l-Versilâniyye*) adlı seyahatnâmenin müellifi Hüseyin b. Muhammed el-Versilânî'nin (ö. 1193/1779) soyundan gelmektedir. İlk öğrenimine doğduğu yerde başladı ve hifzını tamamladı. Şeyh Saîd el-Behlûlî el-Vertî-

lânî'den ve yörenin diğer âlimlerinden ilim tahsil etti. 1930'da Kostantîne'de Abdülhamîd b. Bâdis'in derslerine katıldı. Burada dinamik ve mücadeleci kişiliğiyle ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen talebelere yardımcı oldu. Onları karamsarlıktan kurtardı ve özgüven duymalarını sağladı. Kısa bir süre içinde talebe lideri konumuna gelerek İbn Bâdis'in verdiği konferansların düzenlenmesinde aktif rol oynadı. Sömürge yönetimine karşı bütün vasıtalarla mücadele etmenin gerekliliğine inanıyordu. Millî, siyasî, içtimâî hususları ve ıslahatla ilgili temel meseleleri çevresindekilere anlatmaya çalıştı.

1932'de *eş-Şihâb* dergisinde yazı yazmaya başladı. Ertesi yıl çevredeki kabilelerde, köy ve kasabalarda yaptığı davetler sonucu çok sayıda talebenin Kostantîne'deki Sidi'l-Ahdar'da (el-Câmiu'l-Ahdar) derslere katılmalarını sağladı; ayrıca onlara Cem'iyetü'l-ulemâ'l-müslimîn'in temel ilkelerini öğretti. 1933-1934 öğretim yılında İbn Bâdis'in asistanı oldu. 1934'te Medresetü't-terbiye ve't-ta'limi'l-İslâmî'de ders verdi. Derslerinde sadece müfredatla yetinmeyip edebiyat, tarih, siyaset gibi konularda talebelerin fikrî gelişimine önemli katkı sağladı. Gençlere büyük ümit bağlayan Versilânî, İslâmî eğitim konusunda öncelikle öğretmenlerin iyi yetişmesi gerektiğini söylüyordu. İbn Bâdis'le birlikte faaliyetlerini sürdürdü ve gelişmeleri *eş-Şihâb* dergisindeki yazılarında anlattı. Cezayir'in İslâm-Arap kimliğini yok etmeyi, Arapça yerine Fransızca'yı hâkim kılmayı amaçlayan Fransızlar'ın planları sonucu hurafelere sınıksız sarılan cahil halkı Kur'an ve Sünnet'e uymaya ve bid'atlardan kaçınmaya davet etti.

Versilânî, Cem'iyetü'l-ulemâ tarafından 1936'da Fransa'ya gönderilince orada millî kimliklerini kaybetme tehlikesi altında kalan Cezayirli'leri Paris'te ve başka yerlerde açtığı, Tehzîb (Cem'iyetü'd-da've ve't-tehzîb) adı verilen kültür merkezlerinde bir araya getirip dinî ve içtimâî konularda konferanslar düzenledi. Cem'iyetü'l-ulemâ'nın yolladığı hocaların desteğiyle Arapça'yı, dinî ruhu ve millî şuuru yaymaya çalıştı. Ezher Şeyhi Abdurrahman Tâc gibi âlimler de bu merkezlerde ders ve konferanslar verdi. Bu çalışmalar daha sonra Tahrir Cephesi'nin (Cebhetü't-tahrîrî'l-vataniyye) kurulmasına vesile oldu. 1937'de teşkil edilen Cem'iyetü şebâbi'l-mu'temeri'l-İslâmî'ye başkan seçilen Versilânî'nin çalışmalarından rahatsızlık duyan Fransız Devleti 1938 sonlarında faaliyetlerini sınırladı. Versilânî bunun üzerine